

ANDREI EMILCIUC

BASARABIA
ÎN PROCESUL DE INTEGRARE
A IMPERIULUI RUS ÎN SISTEMUL
COMERȚULUI EUROPEAN
(1812 – anii '60 ai sec. al XIX-lea)

CHIȘINĂU

2021

CUPRINS

Lista Figurilor și Tabelelor	9
Lista abrevierilor	17
Introducere.....	19
Capitolul 1. Concepții și metodologii privind procesele economice integraționiste europene și perspectiva Basarabiei.....	31
1.1. Integrarea Imperiului Rus în sistemul economic european: concepții istoriografice	34
1.2. Diversitatea preocupărilor istoriografice privind comerțul Basarabiei.....	57
1.3. Concluzii la Capitolul 1	76
Capitolul 2. Basarabia în relațiile comerciale ale Imperiului Rus cu statele europene.....	78
2.1. Instituirea și evoluția sistemului sanitaro-vamal și reglementarea activităților comerciale în Basarabia.....	80
2.2. Odesa – centrul comerțului exterior al Imperiului Rus de la Marea Neagră.....	104
2.3. Politica Imperiului Rus de contracarare a dezvoltării comerțului Principatelor Române de la gurile Dunării.....	130
2.4. Concluzii la Capitolul 2	146
Capitolul 3. Influența politicilor economice ale guvernului rus asupra mediului comercial din Basarabia	148
3.1. Extinderea în Basarabia a sistemului fiscal rus în domeniul comerțului.....	149
3.2. Reglementarea circulației monetare în Basarabia.....	188
3.3. Implementarea instituțională a instrumentelor financiar-comerciale ruse în Basarabia	200
3.4. Politicile guvernului rus în vederea orientării spre piață a producției agrare și industriale din Novorosia și Basarabia	231
3.5. Restricționarea administrativă a activităților comerciale din Basarabia în perioadele de război și epidemii.....	252
3.6. Impactul politicilor de asigurare a securității alimentare asupra comerțului din Basarabia.....	269
3.7. Concluzii la Capitolul 3	291

Capitolul 4. Tendințe integraționiste în diverse ramuri	
ale comerțului din Basarabia	293
4.1. Comerțul interior	294
4.1.1. Industria de extragere a sării în Basarabia și comerțul cu sare	294
4.1.2. Comerțul cu băuturi spirtoase	328
4.1.3. Fondul forestier și comerțul cu lemn	359
4.2. Comerțul de export	375
4.2.1. Exportul de animale și derivate animaliere din Basarabia	376
4.2.2. Exportul de cereale din Basarabia în contextul politicilor comerciale ale statelor europene	431
4.3. Comerțul de import	467
4.3.1. Importul de lemn	468
4.3.2. Importul de sare	491
4.4. Concluzii la Capitolul 4.	521
Capitolul 5. Impactul proceselor integraționiste din comerț	
asupra pătrunderii elementelor moderne în distribuția și	
logistica mărfurilor din Basarabia	524
5.1. Evoluția căilor și mijloacelor de transport	525
5.1.1. Căile și transportul comercial pe apă	525
5.1.2. Căile și transportul comercial terestru	545
5.1.3. Proiectarea primei căi ferate în Basarabia: între imperativul modernizării și asumarea poverii fiscale	559
5.2. Evoluția infrastructurii comerciale în Basarabia	577
5.2.1. Dezvoltarea orașelor și urbanizarea	577
5.2.2. Capitalul comercial și implicarea diverselor categorii sociale în sfera comerțului în Basarabia	594
5.2.3. Dominația elementului alogen în comerțul din Basarabia	612
5.2.4. De la o ocupație de familie la întreprinderi de comerț: agenți, asistenți și slujitori ai negustorilor de gildă în practica comercială din Basarabia	630
5.2.5. Sustragerea capitalului negustoresc din sfera comerțului în Basarabia .	646
5.3. Tranziția la elemente moderne în practicile comerciale din Basarabia	662
5.3.1. Trecerea la formele moderne de distribuție a mărfurilor în practicile comerciale din Basarabia	662
5.3.2. Reprezentanți ai Basarabiei la expozițiile de mărfuri din Imperiul Rus și Europa occidentală	682
5.3.3. Vecselul ca instrument modern de plată și credit în afacerile comerciale din Basarabia	693
5.4 Concluzii la Capitolul 5.	708
Concluzii generale	712

Respect	ANEXE	723
	Anexa 1. Listă de termeni metrologici utilizați	723
	Anexa 2. Tabele de conversie a unităților metrologice și monetare rusești din secolul al XIX-lea	726
	Tabel de conversie a unităților de măsură pentru exprimarea capacității produselor solide	726
	Tabel de conversie a unităților de măsură pentru exprimarea greutății	726
	Tabel de conversie a unităților de măsură pentru exprimarea capacității produselor lichide	726
	Tabel de conversie a unităților de măsurare a suprafeței	727
	Tabel de conversie a monedelor europene în ruble de argint, conform cursului oficial din Imperiul Rus	727
	Tabel de conversie al rublei de argint în ruble asiguate, conform cursului oficial de schimb (1813-1839)	727
	Anexa 3. Volumul valoric al comerțului Imperiului Rus prin vămile Sculeni, Leova și Lipcani de la hotarul Basarabiei cu Principatul Moldovei (1832-1853)	728
	Abstract	729
	Indice geografic	742

CONCEPȚII ȘI METODOLOGII PRIVIND PROCESELE ECONOMICE INTEGRAȚIONISTE EUROPENE ȘI PERSPECTIVA BASARABIEI

Abordarea problemei propuse în această lucrare necesită o definiție clară a conceptelor cu care operăm. În primul rând este vorba de conceptul de integrare și cel de sistem al comerțului european. Actualmente procesul de integrare economică a căpătat și largi valențe politice. Unii teoreticieni, precum A.H. Robertson, consideră că acest proces presupune un transfer de competențe de la nivel național către instrumente și organisme cu caracter supranațional. Expresia „integrare economică”, după cum afirmă E.M. Dobrescu, poate lua sensuri diferite după contextul în care este utilizată. Ea poate să exprime și diverse grade de cooperare economică într-un număr de domenii, precum comerțul, mobilitatea forței de muncă și a capitalurilor, plăților, politicii fiscale și monetare, securității sociale și coordonării planurilor de investiții¹.

J. Csillaghy socotește integrarea economică drept intrarea unei unități suplimentare într-un ansamblu economic, într-un sistem economic determinat și subliniază că este destul de dificil de realizat integrarea a două sisteme diferite, menționându-se caracteristicile contradictorii ale fiecăruia dintre ele. Deci trebuie operată o distincție între aspectul calitativ și aspectul cantitativ al integrării; aspectul calitativ se referă la condițiile de bază ale integrării, la existența unui sistem economic prevăzut cu tripla comunitate a piețelor, prețurilor și plăților, iar cel cantitativ – la crearea acestor condiții pe plan economic regional². Ca urmare, procesul de integrare a Imperiului Rus în sistemul comerțului european se va realiza nu doar prin exporturi și importuri de mărfuri, ci și împrumuturi instituționale, legislative și sistemice, adoptarea unor instrumente generalizate în sistemul de plăți și credit, adaptarea politicilor fiscale și monetare, încurajarea mobilității capitalurilor străine etc.

¹ E.M. Dobrescu, *Integrarea economică*, ediția a III-a revăzută și adăugită, Editura Wolters Kluwer, București, 2010, p. 17.

² J. Csillaghy, *Integration economique internationale et differenciation regionale*, Editura Editions de L'Epargne, Paris, 1965, p. 34.

Înainte de a aborda problema enunțată este necesar de a defini sistemul comerțului european și de a enunța componentele sale de bază. Un sistem presupune un ansamblu de elemente aflate într-o relație de interdependență și interacțiune reciprocă, formând un tot organizat³. Sistemul comerțului european ar presupune, în această ordine de idei, relația funcțională dintre piețele interne ale statelor europene, determinată de diferențele în costurile de producție, intermediată de purtătorii de capital comercial, diverse instituții de comerț, transport, asigurări și creditare, reglementată de tarife, norme, convenții și tratate comercial-vamale și menținută de concurență. Astfel, înțelegerea principiilor de formare și dezvoltare a piețelor interne este esențială în înțelegerea proceselor de pătrundere a mărfurilor ruse pe piețele interne europene.

F. Perroux a fost printre primii care au considerat integrarea economică un proces, un ansamblu de realizări dinamice, în care forțele de expansiune sunt singurele decisive, adică acele forțe care, prin definiție, scapă schemelor statice ale concurenței complete⁴. În ceea ce privește definirea sistemului comerțului european se evidențiază în plan teoretic pentru abordările de istorie economică modernă operarea cu noțiunea de piață. În literatura de specialitate, totuși, nu există o definiție unanim acceptată a noțiunii de piață⁵, lucru ce a determinat apariția mai multor concepții privind datarea și specificul piețelor naționale. În economia politică clasică predomina reprezentarea pieței ca un loc de schimb sau teritoriu geografic. Piața constituia, în viziunea reprezentanților acesteia, o sferă de activitate economică, în care produsele și serviciile sunt produse din start pentru schimb și care poate fi reglementată prin diferite regimuri instituționale. Se avea în vedere totalitatea actelor de schimb, care erau localizate geografic, sau un anumit tip de produse și servicii. Aceasta însemna de la bun început că nu există și nu poate exista o piață unică și unitară, ci doar o mulțime mobilă de piețe izolate sau interconectate⁶.

Situația s-a schimbat la începutul secolului XX, atunci când fondatorii teoriei economice neoclase [Alfred Marshall (1842-1924), Carl Menger (1840-1921)], pe lângă reprezentarea pieței ca „teritoriu de schimb”, au dezvoltat conceperea ei ca forma ideală a relațiilor economice. Piața apare în această definiție ca un mecanism de echilibrare al cererii și ofertei, care poate funcționa în orice contururi teritoriale sau de ramură. Mai mult decât atât, sub aceasta nu se înțelege o totalitate agregată de acte individuale de schimb, ci un sistem

³ *Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a II-a revăzută și adăugită), București, 2009.

⁴ F. Perroux, *Intégration économique. Qui intègre? Au bénéfice de qui s'opère intégration? Économie appliquée*, XIX (3-4), Paris, 1966, pp. 389-414.

⁵ R. Boyer, *The Variety and Unequal Performance of Really Existing Markets: Farewell to Doctor Pangloss*, in: Hollingsworth, J.R. and Boyer, R. (eds.). *Contemporary Capitalism: The Embeddedness of Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999. pp. 62-65.

⁶ В.В. Радаев. Рынок как идеальная модель и форма хозяйства. К новой социологии рынков, *Социологические исследования*, 2003. № 9, с. 18-19.

relativ autonom și integru cu un mecanism de autoreglare încorporat. Piața, deci, este caracterizată ca o sferă în care domină concurența dintre agenți independenți și formarea liberă a prețurilor. Adepții teoriei economice neoclasi-ce erau convingși că eliminarea constrângerilor externe putea duce la apariția spontană a piețelor ca o modalitate mai efectivă a distribuirii resurselor⁷.

Numeroase concepții există și în planul definirii pieței interne și a pie-ței internaționale (la nivel european sau mondial). Sociologul american I.M. Wallerstein vine cu noțiunea de economie-univers capitalistă. Inspirat de lu-crarea lui Fernand Braudel despre evoluția capitalismului mondial⁸, autorul confirmă caracterul capitalist al proceselor de integrare a piețelor interne în sistemul comerțului european cu produse agricole. Potrivit acestuia, în Evul Mediu s-au conturat cinci nuclee ale comerțului internațional la mare distanță: 1) Bazinul Mediteranean care includea Bizanțul, orașele-state italiene și nor-dul Africii; 2) Aria baltică; 3) Complexul alcătuit din Oceanul Indian și Marea Roșie; 4) Regiunea chineză; 5) Ținutul central-asiatic din Mongolia până în Rusia. Costurile ridicate de transportare determinau, însă, creșterea prețului produselor direct proporțional cu creșterea distanței dintre producător și con-sumator, iar comerțul exterior se limita la cantități mici de bunuri de lux. De aceea, produsele agricole erau aproape în totalitate consumate direct de pro-ducători sau comercializate informal în cadrul comunităților. În afara acestor comunități mici, gradientul creșterii costurilor de comercializare a condiționat un gen de ierarhie a comerțului. Astfel, acesta se limita aproape în totalitate la arealul unor regiuni economice în interiorul cărora costurile de transportare erau suficient de mici pentru un comerț lucrativ cu obiecte de larg consum⁹.

Studierea problemei propuse presupune astfel relevarea mai întâi de toa-te a concepțiilor ce țin de procesele integraționiste din economia europeană în general și cele privind integrarea prin comerț a Imperiului Rus în acest sis-tem, în particular. Examinarea acestora permite o analiză critică a lucrărilor și studiilor existente în istoriografia națională și de peste hotare pe marginea evoluției comerțului în Basarabia, depistarea problemelor slab cercetate sau necercetate, includerea rezultatelor obținute în tratarea diverselor aspecte înguste într-un cadru teoretic mai larg și totodată mai relevant din punct de vedere conceptual.

⁷ *Idem*, *Социология рынков: к формированию нового направления*, Москва: ГУ-ВШЭ, 2003, с. 28.

⁸ Ф. Бродель. *Динамика капитализма*, Смоленск: Полиграмма, 1993. 124 с.

⁹ E. Wallerstein, *Sistemul mondial modern*, Vol. I, București, 1992, p. 25.

1.1. Integrarea Imperiului Rus în sistemul economic european: concepții istoriografice

Rusia a pornit pe calea modernizării, când în Anglia și Țările de Jos deja se desăvârșiseră revoluțiile burgheze. Acumularea decalajelor economice devenea din în ce mai evidentă. În vederea modernizării societății ruse, Petru I a optat pentru calea de dezvoltare economică după modelul vest-european, iar pentru consolidarea statului rus el a adoptat o serie de reforme. Legile și regulamentele din domeniul comerțului sunt împrumutate aproape integral din practica europeană, cele mai însemnate fiind actele cu privire la circulația vecselelor, la funcționarea burselor, la instituirea și activitatea magistratelor orășenești¹⁰ și a gildelor negustorești. Împrumuturile în cauză se fac vizibile în consecință și în plan instituțional, pe parcursul secolului al XVIII-lea în Rusia făcându-și apariția instituția notarului și misitului. Aceste elemente moderne în sfera comerțului și-au găsit utilitatea practică mai cu seamă începând cu secolul al XIX-lea, în virtutea înapoierii economice față de Occident. Fiind implementate de sus și nu în corespundere cu procesele economice din interiorul imperiului, ele deseori nu erau corelate și nici nu satisfăceau necesitățile reale, ca urmare suferind permanente ajustări și adaptări.

La începutul secolului al XIX-lea activitatea reformatoare în Imperiul Rus este preluată de secretarul de stat M.A. Speranski¹¹, care a încercat să aducă în concordanță elementele vechi cu cele noi în legislația rusă, în schimbul împrumuturilor oarbe. În istoriografia contemporană din Rusia impactul culturii politice occidentale asupra reformelor ruse de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XX-lea este discutat în mod activ¹². Principala întrebare

¹⁰ Introduse în Rusia în 1718 de Petru I în baza celor care funcționau în Riga și Reval (actualmente Tallinn), ce până atunci au făcut parte din Regatul suedez, și în care acestea funcționau în baza dreptului german, unde acestea erau organe executive ale administrației locale la nivel de oraș. Până în anul 1775, în Imperiul Rus acestea și-au menținut vechiul statut de organ al administrației locale la nivel de oraș, iar ulterior, în perioada 1775-1864, au fost transformate în instanțe primare de judecată la nivel de oraș. Aveau în jurisdicția sa negustorii și târgoveții, care alegeau din rândul său în componența magistratelor membrii ordinari - numiți ratmani și un burgomistru (Bürgermeister), care conducea activitatea acestei instituții.

¹¹ М.А. Алданов, Сперанский и декабристы, *Идет, Избранные сочинения в двух томах*, Т. 2. Москва: Известия, 1991, с. 331-345.

¹² А.А. Александров, *Реформаторская деятельность графа М.М. Сперанского в контексте европейских преобразований XVIII - тридцатых годов XIX века: Дис. канд. ист. наук*, Москва, 1999.

ține de aprecierea esenței reformismului rus, și anume dacă era o încercare de împrumuturi necritice, adaptarea standardelor occidentale la realitatea socială a Rusiei sau o manifestare a căutării comune a statelor europene a unui răspuns politic la problemele de ordin social, economic și spiritual. În acest sens, istoricul rus A.A. Alexandrov consideră activitățile lui M.A. Speranski deosebit de indicative. Autorul opinează că destinul său reflectă pe deplin schimbarea epocilor istorice: de la secolul absolutismului luminat la statalitatea europeană modernă¹³.

Și campania anti-napoleoniană din 1812-1815 a adus în mediul elitelor ruse idei moderne, de origine vest-europeană, care și-au găsit exprimare în programele decembriștilor, chiar dacă nu au avut efecte reale asupra dezvoltării social-economice a Rusiei. Istoriografia rusă are o predilecție aparte pentru tematica decembristă, inclusiv în privința ideilor economice ale acestora¹⁴.

Aplicarea în viață a acestui tezaur legislativ va fi făcut prin numirea în înalte funcții administrative a unor persoane originare din Europa cu viziuni moderne asupra necesităților dezvoltării economice în general și a comerțului în particular. Acest aspect este cercetat tot mai mult de istoricii ruși, cu privire la secolul al XVIII-lea. Istoricul O.D. Stoliarov constată că străinii se integrau activ în societatea rusă, dar acest proces a fost doar parțial, adică persoanele în cauză nu au devenit în întregime ruși, în majoritatea cazurilor ei continuând a fi alogeni. Dar numărul mare al acestora a avut o influență importantă asupra politicilor interne și externe promovate în Imperiul Rus¹⁵.

În secolul al XIX-lea această practică va continua, este adevărat nu cu atâta amploare. Amintim aici pe Armand Emmanuel de Richelieu (născut la Paris în 1766), Alexandre-Louis Andrault de Langeron (născut la Paris în 1763), guvernatori ai Novorosiei în 1805-1814 și 1814-1822, E.F. Cancrin (sau Kankrin în varianta rusească, născut în 1774 la Hanau, un oraș din principatul german Hesse-Hanau) – ministrul rus de finanțe între 1821-1844, Paul Demetrius von Kotzebue (născut în 1801 la Berlin, în Regatul Prusiei), guvernator general al Novorosiei și Basarabiei în 1862-1874. Deseori se apelează la invitarea unor experți din statele europene, pentru elaborarea diferite-

¹³ *Idem*, Философия реформ в России и Западной Европе: взгляды М.М. Сперанского, *Новый исторический вестник*. 2001. №4. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/filosofiya-reform-v-rossii-i-zapadnoy-evrope-vzglyady-m-m-speranskogo>.

¹⁴ В.В. Орешкин, Экономические идеи декабристов, *Всемирная история экономической мысли: В 6 томах* / Гл. ред. В. Н. Черковец, Москва: Мысль, 1987, Т. I. От зарождения экономической мысли до первых теоретических систем политической жизни, с. 556-568; С.В. Орлов, Экономические воззрения М.Ф. Орлова, *Экономическая история*. Обзорение, Под ред. Л.И. Бородкина, Вып. 9, Москва, 2003, с. 87-102.

¹⁵ О.Д. Столяров, *Иностранцы в правящей элите России в первой половине XVIII века: проблема интеграции*, Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук, Самара 2014, с. 188.

lor proiecte și concepții în planul dezvoltării comerțului, industriei și a căilor de comunicație¹⁶.

În opinia lui I. Wallerstein, Rusia până în secolul al XVIII-lea reprezenta o economie-univers, iar în perioada de la Petru I până la Ecaterina a II-a s-a integrat în economia-univers europeană și a reprezentat un exemplu clasic al unui stat semi-periferic, care combină atât trăsăturile unui nucleu, precum și a unei periferii. Printre trăsăturile de stat nucleu, se numără în primul rând armata ei puternică, care deschidea posibilitatea folosirii ei în calitate de aliat în conflictele de pe continent. Ca urmare Rusia s-a transformat într-un stat militar măreț și juca un rol important în relațiile internaționale. Totuși, în ultima treime a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea, în virtutea desăvârșirii revoluției industriale în statele occidentale, necesitățile acestora în materia primă agricolă rusă s-au redus, circumstanțele schimbului de mărfuri între Rusia și economia-univers europeană s-au înrăutățit, iar nivelul decalajului economic s-a mărit și a apărut pericolul transformării Rusiei într-o periferie. Marile Reforme ale lui Alexandru al II-lea au preîntâmpinat pentru un timp acest pericol¹⁷.

Viziunea lui I. Wallerstein este în opinia noastră una acceptabilă în linii generale. Totuși, avem anumite rezerve privind tratarea perioadei cuprinse între ultima treime a secolului al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea. Wallerstein leagă stagnarea schimburilor economice de efectele revoluției industriale, în sensul reducerii necesităților statelor europene în materia primă agricolă rusă. Este un argument nu tocmai plauzibil. Dimpotrivă, odată cu desăvârșirea revoluției industriale are loc un intens proces de urbanizare, care duce la creșterea necesităților produselor alimentare. Totodată industria are nevoie de mai multă materie primă, în special agricolă. Reducerea legăturilor economice între Rusia și economia-univers europeană s-a resimțit, mai ales, după Congresul de la Viena (1815), când statele europene occidentale au ales cursul protecționist în comerțul exterior, deși dețineau întâietatea în sfera industrială și erau cointeresate în contrariul. Formal, protecționismul acestora viza protejarea agriculturii proprii, aflate într-un intens proces de transformare în condițiile desăvârșirii revoluției industriale. De fapt, războaiele napoleoniene și Congresul de la Viena au relevat guvernelor occidentale forța și pericolul imperial al Rusiei, care amenința să atenteze la sferile de interes ale

¹⁶ В.В. Фортунатов, *Российская история в лицах*, Гл. 4.6.8. Иностранцы на службе России, СПб., 2009; Т.С. Иларионова, *Немцы на государственной службе России. К истории вопроса на примере освоения Дальнего Востока*, Москва, 2009; А.М. Феофанов, Профессора-иностранцы в российских университетах во второй половине XVIII – первой половины XIX века, *Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева*, №8, 2011, с. 186-195.

¹⁷ И. Валлерстайн, *Россия и капиталистическая мир-экономика*, *Свободная мысль*, 1996, № 5, с. 30-40.

Respect p acestora, în special în Balcani și în Europa centrală, fapt care avea să limiteze în viitor posibilitățile de creștere, prin reducerea piețelor de materii prime și de desfacere. Tocmai de aceea, statele occidentale vor urmări reducerea finanțării armatei ruse, în baza limitării importului de materii prime din Imperiul Rus. Desigur, de o excludere a acestuia din economia-univers europeană prin diminuarea schimburilor comerciale nu mai putea fi vorba, ci doar de o întârziere a expansiunii teritoriale a Imperiului Rus. Astfel ar fi fost asigurată includerea Balcanilor și Europei Centrale în sfera intereselor economice proprii și reducerea riscului de reafirmare a Rusiei în statutul de economie-univers rivală. Tocmai de aceea, în mare parte, statele vest-europene vor sprijini Imperiul Otoman, aflat în descompunere, chiar și cu forța armelor în timpul Războiului Crimeii (1853-1856). Asigurarea circuitului comercial pe Dunăre – Marea Neagră – strâmtorile Bosfor și Dardanele reprezenta o necesitate imperativă pentru economia-univers europeană de a-și asigura periferiile de atentatul Rusiei. Mai mult, la începutul secolului al XIX-lea, după cum am arătat mai sus, Rusia a pornit pe calea modernizării sferii industriale după modelul european, iar compromisul de menținere a vechiului sistem social-economic și politic intact era necesar pentru continuarea politicii expansioniste. Aceasta din urmă asigura necesitățile agriculturii prin expansiune teritorială mult mai rapid decât dacă se trecea imediat la formele intensive, dar pe termen lung reprezenta un handicap serios.

Astfel, economia-univers rusă, după cum a fost definită de Fernand Braudel, în competiția pentru hegemonia economică europeană, va ținti crearea unor regiuni periferice în apropierea sa pentru a le subordona necesităților proprii dezvoltării. Datorită politicii abile a statelor occidentale în plan extern, eforturile în cauză vor suferi eșec, iar la mijlocul secolului al XIX-lea, după înfrângerea în Războiul Crimeii, Rusia risca să se transforme definitiv într-o periferie a economiei-univers europene¹⁸. Între timp, pornită pe calea economiei de piață de tip occidental, Rusia pur și simplu nu mai putea face față ritmurilor de dezvoltare a statelor occidentale. Acest lucru se explică prin faptul că, după cum am menționat, structurile medievale, bazate pe sistemul de șerbie, rămân prioritare în politicile țariste, iar modernizarea va fi promovată protejându-se baza sistemului social existent.

Acumularea tot mai mare a decalajelor economice era conștientizată de elita intelectuală a țării. Ca urmare, în anii '30 - '40 ale secolului al XIX-lea, în Rusia apare un curent filosofico-civic axat pe promovarea căii distincte a Rusiei, în virtutea diferențelor sale tipologice față de Occident, inclusiv în planul dezvoltării economice. După abolirea șerbiei în Rusia, în anii '70 și '80 ai seco-

¹⁸ B. Murgescu, *România și Europa. Acumularea decalajelor economice (1500-2010)*, București, 2010, p. 25.

lului al XIX-lea, curentul slavofil a căpătat noi dimensiuni. Reprezentanții săi de văză, precum Nikolay Danilevsky, au negat vehement în lucrările lor orice integrare economică cu restul Europei, susținând calea distinctă pe care urma să meargă Rusia, sugerând necesitatea de a se renunța la orice fel de solidaritate cu interesele europene¹⁹. Desigur, aceste opinii nu vor căpăta o careva materializare concretă în politicile promovate de guvernul și monarhia rusă²⁰.

Istoriografia rusă contemporană se află încă în căutarea unei paradigme de abordare a istoriei universale și naționale. O popularitate mare o au concepțiile neo-modernistă, a economiilor-univers și cea instituțională, în virtutea prezenței ideilor marxiste privind evoluția istorică: dezvoltarea liniară și progresivă, rolul primordial al factorului economic și al luptei sociale²¹. De o mare popularitate se bucură și concepția civilizațională. Analiza realității istorice a determinat-o pe O.D. Șemiakina să susțină faptul predominării tipului interpretativ al formelor de organizare a vieții umane în istoria Rusiei. Față de tipul inovativ, care presupune crearea unor forme noi, tipul reproductiv presupune doar crearea condițiilor pentru reproducerea unor forme deja existente. Rusia, însă, mereu a căutat un compromis între formele noi și cele vechi²². Potrivit istoricului cu renume B.N. Mironov, istoricii contemporani ruși pot fi divizați în „optimiști” și „pesimiști”. Primii consideră că în secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XX-lea Imperiul Rus se mișca în linii generale cu succes pe calea modernizării, preluând cele mai bune realizări vest-europene, păstrându-și tradițiile naționale, și doar Primul Război Mondial a întrerupt această dezvoltare progresivă. „Pesimiștii” consideră că particularitățile dezvoltării social-economice și specificul sistemului politic făceau ca procesele modernizatoare să fie sortite eșecului²³.

Procesul de formare a pieței interne (naționale) ruse a fost fundamentat teoretic încă în perioada sovietică. La baza acestor studii erau puse dogmele marxist-leniniste, conform cărora piața internă apare odată cu începutul producției de mărfuri și se formează prin dezvoltarea acestei producții de mărfuri, iar gradul de fărâmițare a diviziunii sociale a muncii determină nivelul de dezvoltare a pieței; piața se lărgeste odată cu trecerea economiei de mărfuri

¹⁹ Н.Я. Данилевский, Россия и Европа, *Заря*, 1869. № 1-6, с. 8-10.

²⁰ Mergând mai departe, ele probabil au avut totuși efectul scontat în desăvârșirea revoluției bolșevice, evident într-o manieră mai distinctă decât cea propusă de slavofil. După cum o va demonstra mersul istoriei, chiar dacă calea aleasă după 1917 va fi una falimentară, ideea necesității urmării unei căii distincte față de occident, inclusiv în planul dezvoltării economice, continuă și în prezent să fie intens promovată.

²¹ Б.Н. Миронов, *Российская империя от традиции к модерну*, Т. 1, СПб., 2015, с. 66.

²² О.Д. Шемякина, *Цивилизационный подход к истории России как факт историографии и метод познания: автореф. дис. канд. ист. наук*, Москва, 2011. с. 20. URL: <http://www.hist.msu.ru/Science/Disser/Shemiakina.pdf>.

²³ Б.Н. Миронов, *Российская империя от традиции к модерну*, Т. 1, СПб., 2015, с. 17.

de la produse la forța de muncă, și doar odată cu transformarea acesteia din urmă în marfă, capitalismul cuprinde întreaga țară. Cu alte cuvinte, nivelul de dezvoltare al pieței interne într-o țară reflectă nivelul de dezvoltare al relațiilor capitaliste în ea²⁴. Cu toate acestea, în istoriografia sovietică au existat dispute în privința conceperii noțiunii de piață internă exclusiv ca un element capitalist²⁵. Pe de o parte, istoricul S.D. Skazkin afirma că piața unică a Rusiei s-a format în baza dezvoltării legăturilor de schimb între piețele locale și nu a dezvoltării capitalismului²⁶. Pe de altă parte, istoricii A.A. Preobrajenski și I.A. Tihonov susțineau ideea că procesul de formare a legăturilor dintre piețele locale și concentrarea acestora într-o piață unică țin neapărat de geneza relațiilor capitaliste în procesul de producție²⁷. Adepții primului punct de vedere, istoricii I.D. Kovalcenko și L.V. Milov, au introdus în circuitul științific o nouă noțiune – cea de piață simplă de mărfuri a întregii Rusii, distinctă de piața unică de tip capitalist a întregii Rusii²⁸. Potrivit acestora, pe parcursul istoriei s-au format mai întâi *piețele locale*, apoi *pieță internă* (ca totalitate a piețelor locale și a legăturilor dintre ele), care presupuneau un comerț cu bunuri simple, și doar mai târziu, în baza pieței interne, a dezvoltării capitalismului și a diviziunii geografice a muncii s-a format piață națională, în care rolul esențial revenea mărfurilor. Cu alte cuvinte, în accepțiunea lor, piața este forma relațiilor de producție în cadrul unei localități sau regiuni, în care producătorul mărfii este totodată și vânzătorul acesteia, iar cumpărătorul este concomitent și consumatorul final al mărfii²⁹. La rândul său, piața internă este concepută ca ansamblul legăturilor necapitaliste ale piețelor locale. *Piața națională*, pe de altă parte, este ansamblul relațiilor capitaliste în cadrul pieței interne, în care produsele destinate pieței sunt distribuite nu dintr-o relaționare întâmplătoare a cererii și ofertei, ci pe principiile concurenței libere între purtătorii

²⁴ В.И. Ленин, *Полное собрание соч.*, 5 изд., т. 3, с. 60.

²⁵ С.Д. Сказкин, К вопросу о генезисе капитализма в сельском хозяйстве Западной Европы, *Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы на 1959 год*, Москва, 1961; Ю.А. Тихонов, Проблема формирования всероссийского рынка в современной советской историографии, *Актуальные проблемы истории России эпохи феодализма. Сборник статей*, Москва: Наука, 1970, с. 200-223; В.И. Буганов, А.А. Преображенский, Ю.А. Тихонов, *Эволюция феодализма в России: социально-экономические проблемы*, Москва: Мысль, 1980. 342 с. ; И.Д. Ковалченко, Л.В. Милов, *Всероссийский аграрный рынок XVIII - начало XX вв.*, Москва: Наука, 1974. 411 с. ; Б.Н. Миронов, *Внутренний рынок России во второй половине XVIII - первой половине XIX в.*, Ленинград: Наука, 1981. 257 с.

²⁶ С.Д. Сказкин, К вопросу о генезисе капитализма в сельском хозяйстве Западной Европы, *op.cit.*, с. 28.

²⁷ А.А. Преображенский, Ю.А. Тихонов, Итоги изучения начального этапа складывания всероссийского рынка (XVII в.), *Вопросы истории*, 1961, №4, с. 109.

²⁸ И.Д. Ковалченко, Л.В. Милов, *Всероссийский аграрный рынок XVIII - начало XX вв.*, *op.cit.*, с. 151, 352.

²⁹ *Ibidem*, p. 28